

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ДИСКУРСУ
ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ, ЯКА
ПОВ'ЯЗАНА ІЗ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ**

Анотація. *В статті досліджують політичні та правові аспекти забезпечення доступу громадськості до інформації, що пов'язана із національною безпекою та може мати грифи обмеження. Констатується, що забезпечення такого права реалізується в умовах реалізації постійного концептуального протиріччя між бажанням громадськості знати більше про прийняті державою рішення та широкою практикою урядів втаємничення інформації. Наводяться положення ключових міжнародних нормативно-правових документів, що визначають підходи до права на інформацію. Проводиться огляд низки рішень Європейського Суду з прав людини з питань надання доступу до інформації з питань, які пов'язані із доступом громадян, до інформації, яка пов'язана із національною безпекою.*

Ключові слова: право на інформації, Європейський суд з прав людини, глобальні принципи, національна безпека.

Abstract. *The article explores the political and legal aspects of guaranteeing public access to the information related to the national security that might have restrictions. It is noted that the provision of such a right is implemented in terms of realization of an invariant conceptual contradiction between the public's desire to be aware of the state's taken decisions and the wide practice of the*

¹ аспірантка, Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ

governments' secrecy of information. As well, it states provisions of key international legal documents defining approaches to the right of information. All in all, the European Court of Human Rights has given numerous judgments on the public's right to accessing information related to the national security.

Key words: the right of information, European Court of Human Rights, global principles, national security

Аннотация. *В статье исследуются политические и правовые аспекты обеспечения доступа общественности к информации, связанной с национальной безопасностью и которая может иметь гриф секретности. Констатируется, что обеспечение такого права реализуется в условиях постоянного концептуального противоречия между желанием общественности знать больше про принятые государством решения и широкой практикой правительств засекречивать информацию. Приводятся тезисы ключевых международных нормативно-правовых документов, которые определяют подходы к праву на информацию. Проводится обзор ряда решений Европейского суда по правам человека относительно вопросов предоставления доступа к информации, которые связаны с доступом граждан к информации, имеющей отношение к национальной безопасности.*

Ключевые слова: право на информацию, Европейский суд по правам человека, глобальные принципы, национальная безопасность.

Постановка проблеми. Вільні інформаційні потоки лежить в основі будь-якої демократичної системи і тісно пов'язані із концепцією дотримання прав людини, зокрема – свободи думки та права на інформацію. Остання включає в себе право шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї. І міжнародними організаціями, і різноманітними регіональними системами захисту прав людини

необхідність практичної реалізації права на інформацію визнається основою будь-яких демократичних процесів і має бути гарантована як на рівні конституційних документів, так і законів та стратегій, які стосуються окресленого питання. Ключова ж роль тут належить прийняттю профільних законів про свободу/доступ інформації.

Права на інформацію у його найбільш радикальному вигляді включає в себе принцип максимального розкриття всієї інформації якою володіють державні органи, подекуди ігноруючи навіть обмеження, пов'язані із необхідністю дотримання державних інтересів: національної безпеки, приватного життя та міжнародних відносин. Даний принцип також передбачає використання ефективних механізмів, на основі яких суспільство може отримати доступ до інформації, використовуючи сучасні інформаційні технології, а також обов'язкові публікації та поширення інформації, щодо діяльності органів виконавчої влади. Більшість правозахисних рухів та організацій наполягають на тому, що навіть віднесення інформації до сфери «національної безпеки» не має ставати на заваді все більшому розкриттю інформації, навіть якщо результати можуть негативно вплинути на інтереси держави в цілому (виходячи при цьому, вочевидь, із суто конструктивістських позицій).

Водночас держави залишаються на більш класичних підходах, подекуди намагаючись штучно розширити сферу застосування обмежувальних законів, збільшуючи простір використання концепції «національні інтереси» чи «національна безпека» і, тим самим, зменшуючи обсяги інформації, яку вони мають поширювати чи розкривати. Для пострадянських країн ця проблема додатково ускладнюється специфічною культурою секретності, яка характерна для державного управління в багатьох країнах, в тому числі і для України.

Відтак з метою пошуку ефективного балансу між зазначеними підходами, важливим є вивчення поглядів ключових міжнародних організацій до питання забезпечення доступу до інформації яка стосується

питань національної безпеки, а також наявних практик судового розгляду тих справ, які пов'язані із санкціонованим/несанкціонованим розголошенням таких видів інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливі аспекти що стосуються проблеми доступу до інформації та суміжних з цим питань розглядаються в роботах зарубіжних науковців та політичних діячів Д. Банісар [12], Д. Кей [13], Т. Мендела [14], Е. Пудефатт [16]. Також при написанні даної статті використано аналітичні роботи міжнародної організації Article 19 [15] і окремі рішення Європейського суду з прав людини.

Метою статті є дослідити стан відображення концепції права на інформацію в міжнародних нормативно-правових документах, а також проаналізувати судові практики Європейського суду з прав людини з проблеми забезпечення такого права щодо інформації, яка стосується питань національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні все більше законів змушують уряди бути більш відкритими та прозорими у своїй діяльності. Незважаючи на, до певної міри, природну тенденцію до втаємничення своєї діяльності (передусім –в сфері національної безпеки), уряди розуміють, що вони не можуть опиратися на необхідності прийняття законодавства, що гарантує право на доступ до інформації яку вони виробляють та зберігають. При цьому подекуди спостерігаються і спроби використати законодавство, що має спрощувати доступ до інформації у інтересах ще більшого втаємничення або політичної боротьби. Показовим в цьому сенсі є приклад Зімбабве, де Закон про доступ до інформації й захисту приватного життя [12] виступає як інструмент додаткового тиску на засоби масової інформації, а не спрощує забезпечення доступу до інформації. Однак такі випадки є швидше поодинокими, адже демократичні держави намагаються виробити нове правове статус-кво в сфері співвіднесення необхідності більш широко висвітлювати свою

діяльність для громадян, а з іншого – забезпечувати належний рівень національної безпеки шляхом втаємничення певних видів інформації.

В той час як національні уряди шукають такий баланс здебільшого самостійно, значна робота з цього питання здійснюється на рівні міжнародних організацій, а міжнародні судові організації своїми рішеннями формують прецедентне поле для вироблення більш широкого консенсусу з цієї проблеми.

Зокрема, міжнародна неурядова організація Article 19 (незалежна правозахисна організація, метою якої є захист і сприяння права на свободу вираження поглядів по всьому світу) висуває аргумент про те, що держави мають зобов'язання забезпечувати громадянам доступ до інформації стосовно порушень прав людини [15]. Це право набуває особливого значення у вирішенні наслідків періоду серйозних порушень прав людини, як нового підтвердження прихильності демократії і дотримання прав.

В ООН свобода інформації давно визнана фундаментальним правом людини - у ст. 19 Загальної декларації прав людини передбачено «свободу пошуку, отримання, поширення інформації будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [1]. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права також передбачає право кожного шукати, одержувати і поширювати інформацію [3].

У ст. 13 Конвенції в боротьбі проти корупції ООН передбачено необхідність застосування заходів, спрямованих на:

- посилення прозорості й сприяння залученню населення в процеси прийняття управлінських рішень;
- забезпечення для населення ефективного доступу до інформації;
- проведення заходів щодо інформування населення, які сприяють боротьбі з корупцією, а також реалізації програми державної освіти, включаючи навчальні програми в школах і університетах.

Крім того, ст. 10 зазначеної конвенції передбачає необхідність прийняття процедур або правил, які дозволяють членам суспільства

отримувати у відповідних випадках інформацію про організацію, функціонування та процеси прийняття рішень у державному секторі та з належним урахуванням забезпечувати необхідні умови для захисту приватного життя та особистих даних, про рішення та юридичні акти, які порушують інтереси населення [4].

П. 1 ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає також право одержувати і поширювати інформацію та ідеї без будь-якого втручання з боку державної влади і незалежно від державних кордонів. Однак п. 2 зазначеної статті вводить ряд обмежень цього права: «Здійснення цих свобод ... Може бути пов'язане з певними формальностями, умовами, обмеженнями або санкціями, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки ... » [5].

У 1993 р. Комісія ООН з прав людини створила офіс Спеціального доповідача ООН з питання про заохочення і захист права на свободу думок і їх вираження [2]. Частиною мандата Спеціального доповідача є роз'яснення точного змісту права на інформацію в кожному з його щорічних звітів. В 2015 р. у спеціальному звіті (автор - Д. Кей) вказується на важливість оцінки права на недоторканність приватного життя, захисту свободи думок і їх вираження методами онлайн спілкування, включаючи шифрування і анонімності. Крім того, в доповіді проводиться аналіз чи можуть держави вводити обмеження на шифрування і анонімності відповідно до їх зобов'язань в області прав людини, забезпечуючи інтереси національної безпеки [13]. У доповіді зазначено, що серед найбільших загроз реалізації права на свободу вираження поглядів відповідно до статті 19 (2) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [3], який захищає «свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якого роду, незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі мистецтва чи за допомогою інших засобів на свій вибір» вважаються:

- напади на вільні і незалежні ЗМІ, у тому числі журналістів і блогерів;
- напади на непопулярні думки і політичне інакомислення;
- репресії громадянського суспільства;
- масштабний підрив права на пошук, отримання і поширення інформації в Інтернеті незалежно від державних кордонів.

Уряди багатьох держав вважають за необхідне передусім контролювати інтернет ресурси (в межах оперативних заходів у боротьбі з тероризмом і злочинністю) та зменшувати рівень анонімності користувачів Мережі, адже держава зобов'язана не тільки дотримуватися, зміцнювати і захищати право на свободу думок і їх вираження, але захищати право на життя. Для цього державні органи широко застосовують потенціал урядового апарату безпеки через збір даних і метаданих, геолокації і інших даних, які сприяють такій деанонімізації. Але так само постійними є і заклики до держав щодо чіткої регламентації необхідності і співмірності в цьому питанні, адже обмеження повинні бути спрямовані на досягнення певної мети, при цьому не порушуючи інші права людини [13].

В цьому контексті важливими є низка рішень Європейського суду по правам людини (ЄСПЛ), який неодноразово виносив рішення з питання про межі доступу до інформації, про характер інформації, а також про обов'язок надання тієї чи іншої інформації громадянам.

Одним з важливих рішень ЄСПЛ з питання доступу до інформації, яка перебувала в розпорядженні держави є справа № 9248/81 «Леандер проти Швеції» 1987 р. [1010]. В цьому рішенні сформульовано тогочасний підхід Європейського Суду стосовно питання доступу до архівів спецслужб, які містили інформацію про особу Т. Леандера, що оскаржував у своєму зверненні щодо порушення ст. 8 та 10 Конвенції. Т. Леандер розглядався як кандидат на роботу в музей Військово-морських сил у Карлскроні, частина приміщень музею знаходилася на території прилеглої до військово-морської бази. Як наслідок, призначення на пост на який

претендував заявник мав передувати контроль безпеки – так званий контроль за персоналом, який включає використання даних, що містяться в секретній картотеці, що знаходиться в розпорядженні поліції. Проведена процедура регулювалася головним чином Законом про контроль за персоналом 1969 р. опублікованому в офіційному бюлетені законодавства Швеції. У справі заявника результатом контролю стала відмова в прийомі на роботу – без отримання можливості ознайомитися з переданими з поліцейської картотеки Військово-морським силам відомостей і оскаржити їх.

В цьому рішенні Суд вперше сформулював свою позицію стосовно отримання заявником інформації, що перебуває в розпорядженні державних органів. Суд визнав, що як накопичення так і надання інформації з архівів спецслужб Військово-морським силам в сукупності з відмовою надати заявнику можливість спростувати її являє собою втручання в право на особисте життя, але враховуючи мету шведської системи особистого контролю над персоналом була законною в сенсі цілей, згаданих у ст. 8 Конвенції, тобто захисту державної безпеки.

Згідно з цією позицією положення ст. 10 Конвенції про свободу одержувати інформацію суд також дійшов до висновку, що не існує зобов'язання уряду надавати заявникові дані про його особистий статус і тому не вбачає порушень даної статті.

Загалом, у другій половині 80-х років минулого століття спостерігався активний процес зміни в політиці доступу до інформації в напрямку розширення такого доступу, що надало можливість суспільству і журналістам отримувати закриті інформації. Окремою темою постало питання доступ до секретної інформації, яку збирають спецслужби в процесі розвідувальної діяльності. Так у справі № 40238/02 2013 р. [11] «Букур і Тома проти Румунії» на підставі ст. 6, 8 та 10 Конвенції розглядалося кримінальне засудження державного службовця за розголошення інформації у ході резонансної прес-конференції. К. Букур,

співробітник румунської розвідки, який відповідав за моніторинг і запис телефонних розмов осіб зі спеціального реєстру, помітив низку порушень у документах, де було відсутнє обґрунтування необхідності прослуховувати декількох журналістів, політиків і бізнесменів. К. Букур довів інформацію про порушення до уваги керівника відділу, на що той виніс К. Букуру догану за те, що він порушив це питання. Тоді К. Букур звернувся до члена парламентської комісії з контролю за діяльністю румунської розвідки, де отримав відповідь про необхідність оприлюднення своїх фактів під час прес-конференції. К. Букур провів прес-конференцію, під час якої розкрив громадськості зміст одинадцяти аудіо касет з телефонними розмовами декількох журналістів і політиків. У 1998 р. військовий суд засудив К. Букура до двох років позбавлення волі за крадіжку та незаконне розкриття таємної інформації або інформації, яка стосується приватного життя, честі і репутації.

ЄСПЛ по даній справі прийшов до висновку, що національне законодавство, на яке посилався уряд, не було достатньо передбачуваним, як це має бути за законом. Суд вказав, що К. Букур мав законні підстави вважати, що інформація, яку він розкриває правдива, що суспільні інтереси у розкритті інформації про незаконні дії румунської розвідки переважували інтереси підтримки громадської довіри до розвідки і, що К. Букур діяв з найкращих міркувань. Що стосується ст. 6, Суд погодився з К. Букуром у тому, що відмова у доступі до важливих доказів, які б допомогли перевірити справжність його скарг проти румунської розвідки, була незаконною. Аргументуючи відхилення запитів К. Букур на отримання інформації їх невідповідністю, військові суди не розглянули питання про те, чи переважають інтереси збереження таємної інформації над суспільними інтересами щодо знань про заявлені протиправні дії.

На розгляд ЄСПЛ часто виноситься питання про можливість доступу і розголошення тієї чи іншої «чутливої інформації», але кожен раз суд виносить рішення, ґрунтуючись на конкретних обставинах справи, не

маючи певних критеріїв та вимог до відкритості інформації. Тому у Парламентській Асамблеї Ради Європи постійно ведеться активне вивчення співвідношення права на доступ до інформації та національної безпеки держави, а також проблеми правового регулювання державної таємниці (Resolution 1551) [7].

Особливу увагу в доповідях, обговореннях та рекомендаціях приділяється питанням розумного обмеження сфери дії державної та службової таємниці. У багатьох доповідях та обговореннях йдеться про неприпустимість надмірно широкого тлумачення поняття «національна безпека». Національна безпека на думку учасників асамблеї ПАРЄ, яка знайшла своє відображення в документі Doc 12548, Reference 3762 [8], не повинна служити підставою для приховування фактів порушення прав людини, а також перешкоджати захисту порушених прав. В одному з документів асамблеї ПАРЄ робиться акцент на тому, що «непереборне протиріччя між обмеженням та наданням доступу до інформації посилюється відсутністю чітких правових рамок і міжнародних стандартів, а також їх ефективним здійсненням. Надмірно широкі і розпливчасті виключення національної безпеки для доступу до інформації дозволяють приховувати незаконну діяльність органів державної влади і окремих посадових осіб, не дозволяючи зацікавленим особам захищати свої права в судовому порядку».

У багатьох випадках в цілому ефективні закони компрометуються надзвичайно широким або відкритим режимом винятків. З іншого боку, важливо щоб усі законні інтереси секретності були адекватним чином враховані в законі, в іншому випадку, відповідно до закону, від державних органів буде вимагатися розкриття інформації навіть тоді, коли це може завдати непередбачувану шкоду.

Презумпція на користь розкриття інформації означає, що відповідальність повинен нести той державний орган, який намагається відмовити в доступі до певної інформації, щоб показати, що її можна

законно приховувати. Принципи ст. 19 Загальної декларації прав людини, Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН визначають тристоронню перевірку винятків наступним чином [1]:

- інформація повинна відноситись до законної мети, позначеної в законі;
- розкриття повинно наносити істотну шкодою для цієї мети;
- дана шкода має бути більша, ніж державний інтерес володіння даною інформацією.

Відтак мається на увазі, що профільний закон повинен чітко та вичерпно позначати список всіх обставин, які можуть виправдати приховування інформації. Винятки повинні бути чітко сформульовані і їх не повинно бути багато. Рекомендації Ради Європи включають наступні можливі причини для обмеження розкриття [6]:

- національна безпека, оборона і міжнародні відносини;
- громадська безпека;
- профілактика, розслідування і судове переслідування за злочинну діяльність;
- приватне життя та інші законні приватні інтереси;
- комерційні та інші економічні інтереси, будь то приватні або державні;
- рівність сторін у разі судових розглядів;
- захист природи;
- інспекція, контроль і керування органами державної влади;
- економічна, монетарна та валютна політика держави;
- конфіденційність обговорень всередині або між органами державної влади в ході внутрішньої підготовки якогось питання.

Як демонструє світовий досвід, незаконно, однак досить поширено причинами у відмові в оприлюдненні інформації просто тому, що вона пов'язана з одним з інтересів національної безпеки, оборони і міжнародних відносин. Розкриття має представляти собою ризик серйозної шкоди для

цих інтересів. Міністерство оборони володіють великим обсягом інформації, що не має безпосереднього відношення до їх операцій, наприклад, закупівля продовольства або посуду. Зрозуміло, що не можна відмовити в доступі до такої інформації тільки з тієї причини, що вона стосується оборони.

Значним проривом в питанні засекречення інформації в інтересах національної безпеки стало розроблення Глобальних принципів національної безпеки і права на інформацію (The Global Principles on National Security and the Right to Information) [9] або Принципів Цване (*The Tshwane Principles*), за участю 22 організацій та академічних центрів та консультації з більш ніж 500 експертами з більш ніж 70 країн, включаючи ПАРС. У зазначеному документі вперше робиться узагальнення підходів до розуміння меж національної безпеки, а також міститься дефініція базових визначень, використовуваних при обмеженні доступу до інформації органами державної влади. Особливий інтерес для дослідження представляють третій і четвертий принципи обмеження доступу до інформації, які досить детально розроблені в зазначеному документі.

Третій принцип говорить про вимоги для обмеження права на отримання інформації з міркувань національної безпеки. Тут передбачено, що обмеження має бути встановлено законом (при цьому закон повинен бути загальнодоступним, не двозначним, вузько сформульованим та точним для того, щоб дати людям можливість зрозуміти, доступ до якої інформації може бути закритий). Крім того, закон повинен забезпечувати адекватні гарантії проти зловживань, у тому числі швидкий, повний, доступний і ефективний розгляд обґрунтованості обмеження незалежним органом нагляду.

В наступному принципі йде мова про обов'язок державних органів пред'являти обґрунтування легітимності будь-яких обмежень. Цей принцип означає, що при виконанні зазначеного обов'язку не є достатнім для публічної влади просто стверджувати, що існує ризик заподіяння

шкоди, органи влади зобов'язані надати конкретні, об'єктивні причини для підтримки своїх тверджень [9]. Даний принцип викликав деякі нарікання, адже спроба авторів зазначеної концепції максимально конкретизувати обґрунтування засекречування інформації державними органами може спричинити виникнення ситуації, при якій детальний опис конкретних причин, конкретних ризиків загрози може саме по собі викликати розголошення «чутливої» інформації.

Незважаючи на те, що зазначені принципи носять рекомендаційний характер, на наш погляд, їх розробка є дуже важливим етапом у становленні інформаційної відкритості влади. У цих принципах виражена ідея оптимального підходу до питання співвідношення інформаційної безпеки та доступу до інформації. На жаль, незважаючи на прагнення авторів запропонованих концепцій максимально конкретизувати позиції, зазначені питання вимагають неодмінно детального опрацювання в національному законодавстві.

Висновки. Хоча міжнародне законодавство (зокрема Загальна декларація прав людини, Конвенція в боротьбі проти корупції ООН, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) надають ключове розуміння підходів міжнародних структур до проблеми забезпечення право на доступ до інформації, однак зважаючи на безпекову чутливість проблеми концептуально вона все ще залишається невирішеною. Важливу роль у пошуку необхідного балансу між інформаційною відкритістю держави та її бажанням (здебільшого - обґрунтованим) забезпечити належний рівень втаємничення певних видів інформації, належить рішенням Європейського суду з прав людини, однак і ці рішення дають частіше за все трактування конкретних випадків, але не встановлюють універсальні правила відносин в цій сфері. Відтак надзвичайно важливим стала розробка «Глобальних принципів національної секретності і права на інформацію», які намагаються

вирішити питання розумного обмеження сфери дії державної та службової таємниці.

Література

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Right to freedom of opinion and expression Commission on Human Rights resolution 1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://ap.ohchr.org/documents/E/CHR/resolutions/E-CN_4-RES-1993-45.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

6. Рекомендації Ради Європи «Про захист даних та свободу інформації» від 21.02.2002 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a33.

7. Resolution 1551, Fair trial issues in criminal cases concerning espionage or divulging state secrets of 19 April 2007 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17535&lang=en>.

8. Doc. 12548, Reference 3762 of 15 April 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20131&lang=en>.

9. The Global Principles on National Security and the Right to Information (The Tshwane Principles) of 12 June 2013 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/global-principles-national-security-and-freedom-information-tshwane-principles>

10. Leander v sweden [Электронный ресурс] // European Court of Human Rights. – 1987. – Режим доступа до ресурсу: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519#{\"itemid\":\[\"001-57519\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519#{\).

11. Bucur and Toma v Romania [Электронный ресурс] // European Court of Human Rights. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.right2info.org/cases/r2i-bucur-and-toma-v.-romania>.

12. Banisar D. Freedom of information and access to government record laws around the world [Электронный ресурс] / David Banisar. – 2002. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.privacyinternational.org/foi/survey>.

13. Kaye D. Right to freedom of opinion and expression Commission on Human Rights resolution 1993/45 [Электронный ресурс] / David Kaye. – 1993. – Режим доступа до ресурсу: http://ap.ohchr.org/documents/E/CHR/resolutions/E-CN_4-RES-1993-45.

14. Мендел Т. Свобода информации сравнительное правовое исследование / Мендел Тоби. – Нью Дели, Индия: Региональным Бюро ЮНЕСКО по информации и коммуникации, 2003. – 154 с.

15. «Who wants to forget?» Truth and Access to Information about past Human Rights Violations [Электронный ресурс] // London. – 2000. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/freedom-of-information-truth-commissions.pdf>.

16. Access to information laws: overview and statutory goals [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу:

http://www.right2info.org/access-to-information-laws/access-to-information-laws#_ftnref7.

Referances

1. *Zagalna deklaraciya prav lyudini. prijnyata i progoloshena v rezolyucii 217 a (III) generalnoi asamblei vid 10 grudnya 1948 r.* [Universal Declaration of Human Rights. Adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the General Assembly on 10 December 1948]. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.>
2. Right to freedom of opinion and expression Commission on Human Rights resolution 1993. Available at: http://ap.ohchr.org/documents/E/CHR/resolutions/E-CN_4-RES-1993-45.>
3. *Mizhnarodnij pakt pro gromadyanski i politichni prava vid 16.12.1966 r.* [International Covenant on Civil and Political Rights of 12.16.1966] Available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043.>
4. *Konvenciya organizacii ob'ednanix nacij proti korupcii vid 31.10.2003 r.* [The United Nations Convention against Corruption of 31.10.2003] Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.>
5. *Konvenciya pro zaxist prav lyudini i osnovopolozhnx svobod vid 04.11.1950 r.* [European Convention on Human Rights of 04.11.1950] Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.>
6. *Rekomendacii radi evropi «pro zaxist danix ta svobodu informacii» vid 21.02.2002 r.* [Recommendations of the Council of Europe "Data Protection and Freedom of Information" from 21.02.2002] Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a33>
7. Resolution 1551, Fair trial issues in criminal cases concerning espionage or divulging state secrets of 19 April 2007. Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17535&lang=en>>

8. Doc. 12548, Reference 3762 of 15 April 2011. Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20131&lang=en>.
9. The Global Principles on National Security and the Right to Information (The Tshwane Principles) of 12 June 2013. Available at: <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/global-principles-national-security-and-freedom-information-tshwane-principles>
10. *Leander v Sweden*, European Court of Human Rights, 1987. Available at: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519#{\"itemid\":\[\"001-57519\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519#{\)
11. *Bucur and Toma v Romania*, European Court of Human Rights, 2013. Available at: <http://www.right2info.org/cases/r2i-bucur-and-toma-v.-romania>
12. *Banisar D.* Freedom of information and access to government record laws around the world, 2002. Available at: <http://www.privacyinternational.org/foi/survey>
13. *Kaye D.* Right to freedom of opinion and expression Commission on Human Rights resolution 1993/45. Available at: http://ap.ohchr.org/documents/E/CHR/resolutions/E-CN_4-RES-1993-45.
14. *Mendel T.* (2003) Freedom of information Comparative Legal Studies, *New Delhi, India: UNESCO Regional Bureau for information and communication*: 154.
15. «Who wants to forget?» Truth and Access to Information about past Human Rights Violations, 2002. Available at: <https://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/freedom-of-information-truth-commissions.pdf>.
16. Access to information laws: overview and statutory goals. Available at: http://www.right2info.org/access-to-information-laws/access-to-information-laws#_ftnref7.